

زنان دست بر شعرهای زنانه

سید احمد رضا قائم مقامی

در شماره چهارم فرهنگ‌نویسی، نوشته‌ای چاپ شده از خانم ندا زادگان در توضیح
بیتی از ناصر خسرو که ضبط آن در نسخه‌ها مغشوش است و در طبع مینوی و محقق
با قید پرسش چنین آمده است:

کشان دامن اندر ده و کوی و برزن   زنان دست بر شعرها و زمانه
و دکتر جمشید مظاهری آن را با احتمال به صورت زیر تصحیح کرده است (که مصرع
دوم آن موافق است با ضبط طبع قبلی دیوان):

کشان دامن اندر ده و کوی و برزن   زنان دست بر شعرهای زنانه
و گفته‌اند که مقصود از «شعرهای زنانه» غزل است. خانم زادگان می‌گویند که «شعرهای
زنانه» چنین معنایی ندارد و حرف مظاهری نادرست است و خود گمان می‌برند که
«دست زدن بر» یعنی «لمس کردن» و کلمه بعد هم ربطی به «شعر» (به کسر شین) ندارد
و باید «شعر» (به فتح شین) خوانده شود، به معنای «نوعی پارچه و لباس ابریشمی» و
حاصل معنای بیت این‌که: «در کوی و برزن می‌گشتی و به لباس‌های زنان دست
می‌زدی».

آنچه آقای دکتر مظاهری حدس زده‌اند و موافق است با تلقی پدیدآورندگان لغت‌نامه (ذیل «زن») به کلی درست و آنچه خانم زادگان گفته‌اند به کلی نادرست است. اولاً خانم زادگان گمان برده‌اند که لباس «زنانه» (و نه «زنان») لابد چیزی است مثل لباس مردانه و بچگانه که امروز در تداول می‌گوییم (و البته مطابق معنایی که منظور ایشان است بهتر بود «زنان» استفاده می‌شد)؛ ثانیاً «شعرهای زنانه» چه اشکالی دارد که معنای «غزل» و «تغزل» داشته باشد؟ «غزل» معنایش «صحبت زنان» است و «شعری است در وصف زنان». اگر دقیقاً هم این معنا را نپذیریم، «شعر زنانه» شعری است موافق حال زنان؛ شعری است که می‌شود با آن رقصید و دست زد و دست افشاند، یا به قول شاعر «بر» آن رقصید و دست زد و دست افشاند و این مقبول «مرد»ی چون ناصرخسرو نیست که شعر جز زهد و حکمت را دون شأن مردان واقعی می‌داند. اما «دست زدن» یعنی «کف زدن» و «شادی کردن»، و «دست‌زن» یعنی «مطرب» و «سازنده»، و «دست‌زنان» صفت فاعلی آن. شواهد آن را در لغت‌نامه می‌توان دید؛ کافی است که به یک شاهد از ترجمه محاسن اصفهان (نقل از لغت‌نامه) اشاره کنیم: «چون زنان رقاص پای‌کوب و دست‌زنان»، و اگر خانم زادگان اشکالی در استعمال این فعل با حرف اضافه «بر» — که امروز معمولاً در موضع آن «با» استفاده می‌شود — می‌بینند، به بیت معروف حافظ ارجاع می‌کنیم که:

رقص بر شعر تر و ناله نی خوش باشد
خاصه رقصی که در آن دست‌نگاری گیرند

و اگر شاهدی از شعر خود ناصرخسرو طلب می‌کنند، به این بیت ارجاع می‌کنیم که این معنای «موافقت» حرف اضافه «بر» در آن هم مثل بیت حافظ بارز است:

تو را بر بام زاری زود خواهد کرد نوحه‌گر
تو بیچاره همی مستی کنی بر بانگ زیر و بم

(دیوان ناصرخسرو ۱۳۷۸، تصحیح مینوی و محقق، چاپ پنجم، ص ۸۲)

